

Historische Kring

Duiven - Groessen - Loo

Driepas

Jaargang 23 - nr. 1 maart 2006

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers € 2,50.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten

Th.M.J. Jonker

M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

E.H. Ettema, voorzitter (Duiven)

C.G.R. Heebing, penningmeester (Duiven)

Th.J. van Vilsteren, secretaris (Duiven)

Th. Leicher, lid (Duiven)

A.W.S.C. Kersten, lid (Duiven)

e-mailadressen:

Th.M.J.jonker@gebcnet.nl

Wim.vanheugten@wan.nl

Secretariaat: Postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost € 12,00 per jaar;

het partner- of gezinslidmaatschap € 4,80 per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost € 6,00 per jaar.

Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen

€ 3,40 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór

1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming
vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

DRIEPAS is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkvensters.

In godsdienstige zin symboliseert het de Drie-eenheid, hier in profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

INHOUD

EEN TERUGBLIK	2
F.H. Ettema	
FOTOGRAFISCH VERSLAG	4
Th.M.J. Jonker	
VAN SCHOUWDWANG TOT WATERSCHAP	9
W. Wolters	
VERENIGINGSNIEUWS	18

Dit nummer staat nog enigszins in het teken van ons 25-jarig jubileum. Zowel in woord als in beeld kijken we terug op deze o.i. geslaagde viering. En u kunt nog eens rustig de tekst van een van de inleiders op het symposium doorlezen.

Maar we kijken ook al weer vooruit, naar de jaarvergadering op 30 maart 2006. De daarvoor noodzakelijke informatie vindt u dan ook opgenomen in deze editie.

Redactie.

EEN TERUGBLIK

Het jaar 2006 is al weer een aantal maanden onderweg maar het is goed om toch nog even terug te kijken op ons jubileumjaar 2005.

Vorig jaar rond deze tijd heeft het bestuur besloten - met goedkeuring van de leden - ruim aandacht te besteden aan ons 25-jarig jubileum.

Het weekend van 25, 26 en 27 november jl. stond helemaal in het teken van de Historische Kring.

Namens het bestuur en de gehele vereniging heb ik er behoefte aan nog even bij deze mijlpaal stil te staan. Niet alleen voor de organisatie en de uitvoering, maar ook voor de inhoudelijke voorbereiding hebben we veel steun gehad van de gemeente in de persoon van Mirjam Bottenheft. Zij heeft een belangrijke rol gespeeld. Ook heeft de gemeente ruimte en faciliteiten beschikbaar gesteld.

We zijn het gemeentebestuur daar zeer erkentelijk voor.

Een aantal mensen uit de vereniging heeft ook een belangrijke bijdrage geleverd aan de voorbereiding, opzet en uitvoering van de diverse onderdelen.

Het symposium op vrijdagmiddag beschouw ik als een van de meest succesvolle onderdelen van het programma. Mede omdat de presentatie van de Cultuurhistorische Analyse onderdeel van het programma was. Deze cultuurhistorische analyse, uitgevoerd door het Gelders Genootschap is mede op initiatief van de Historische Kring tot stand gekomen.

Deze analyse is een belangrijke bijdrage aan de discussie zoals die momenteel in ons gebied wordt gevoerd rond de vraag hoe Duiven en de omgeving er over 10 tot 15 jaar uit moet zien. Een bijdrage bovendien die geheel past bij de rol die de Historische Kring daarbij wil spelen.

De inhoud van de overige presentaties op ons symposium vindt u verderop in deze Driepas.

Ook naar het onderwijs toe, basisscholen en middelbare school, zijn aardige initiatieven genomen om de jeugd meer bij onze vereniging te betrekken.

De GPS-tocht van zaterdag 26 november is helaas in het water (sneeuw) gevallen. Het bestuur bekijkt de mogelijkheid deze tocht in de zomerperiode nog een keer op het programma te zetten. De expositie op zondag, gekoppeld aan de presentatie van ons jubileumboek kunnen we ook zonder meer een succes noemen. Het jubileumboek is op diverse plaatsen lovend ontvangen. Van de 500 exemplaren die er gedrukt zijn, zijn er inmiddels al ruim 300 verkocht. Kortom: een succes.

Toch een paar opmerkingen.

Ondanks de vele publiciteit, niet alleen via eigen mailing maar vooral ook via de Duivenpost, hebben we veel van onze leden niet gezien bij een van de vele activiteiten. We vinden dat jammer. Daarom ook dat we voor 2006 ledenbeleid en ledenbetrokkenheid als een van onze speerpunten hebben benoemd.

Voor het komende jaar hopen we meer mensen bij de vereniging te kunnen betrekken. We zullen nog meer richtbaarheid moeten geven aan ons programma via verschillende kanalen. Kijkt u ook eens op onze website.

Belangrijk blijft dat u als lid ook probeert andere mensen warm te krijgen voor de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo.

Nogmaals dank aan iedereen die, op welke wijze dan ook, een bijdrage heeft geleverd aan het jubileumjaar 2005.

Namens het bestuur,
Frans Ettema, voorzitter

FOTOGRAFISCH VERSLAG

Het zal u niet ontgaan zijn, dat in het laatste weekend van november 2005 de Historische Kring haar 25-jarigjubileum heeft gevierd. De foto's en de onderschriften geven een impressie van de verschillende evenementen op vrijdag 25 november en zondag 27 november.

Met belangstelling luisteren op de eerste rij v.l.n.r. de heren van Hannon (medewerker gemeentearchieef), wethouder ter Brake, wethouder Nijland, Coonsten (auteur, Zevenaar) en oud-burgemeester Van Bantelaar naar de lezing over de archeologische vondsten in de gemeente Duiven. Op de tweede rij ontwaren we de dames Geritsen, Otten en Janssen, allen lid van onze vereniging (25-11-2005).

Prof. dr. W.Th.M. Vrijhoff biedt tijdens het symposium een boeiende en soms humoristische lezing over de 16de eeuwse Groenense pastoor Jacob Vallick. Aan hem danken wij twee curieuze geschriften: "Het Onwe Kerkikenboek van Groenzen" (1559) en het traktaat "Iborenen, wat dat voor een werck is" (Hoorn, 1598). Vooral het laatstgenoemde boekje wordt illustratief geacht voor de persoon van Jacob Vallick (25-11-2005).

V.l.n.v. de dames Faerber en Boogaarts, dokter Ebeling Koning en echtgenote. Achter hen verschillende gemeenteraadsliden (25-11-2005).

Tijdens de pauze zijn (v.l.n.v.) de heren Meulendijks (Candea College), Elfrink (gemeenteraadslid), van der Ven (G.C.O.G.), Henkens (Candea College) en Verboegen (archeologie) in een druk gesprek overvikkeld (25-11-2005).

Nat de pauze houdt drs. GJM Derkes van het Gelders Genootschap zijn inleiding, waarna hij aan burgemeester Zomerdijk de Cultuurhistorische Analyse met betrekking tot de gemeente Duiven overhandigt (25-11-2005).

Ook collegaverenigingen toonden hun belangstelling. Zo gaf H. Kemperman, oud-voorzitter van de Historische Kring Westervoort acte de présence. Opgemerkt zij, hoewel niet fotografisch vastgelegd, dat eveneens vanuit Zereenaar en Didam vertegenwoordigers van overeenkomstige verenigingen aanwezig zijn geweest (27-11-2005).

W. van Hengsten onderhoudt zich met Marjolein Rigtering (zittend rechts), een van de kunstenaars die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van het jubileumboek, het Schetsboek Dieren-Crossen-Loo (27-11-2005).

Voorzitter F. Fittema overhandigt aan wetbouder Ter Brake het eerste exemplaar van het Schetsboek Dieren-Crossen-Loo (27-11-2005).

V.l.n.r. mevr. en dhr. C. Hebbing (penningmeester), Th. van Vilsteren (secretaris) en onze contactpersoon namens de gemeente Duiven M. Bottenbeff (27-11-2005).

De heer en mevr. Ettema in gesprek met mevr. K. De Jong-de Baan, oud-secretaris van onze vereniging, 27-11-2005).

Alle foto's © Historische Kring / Th.M.J. Jonker

VAN SCOUWDWANG TOT WATERSCHAP

Het begrip scouwdwang staat in relatie tot het begrip dijkschouw. Letterlijk betekent dijkschouw: bezichtiging van de toestand waarin de dijk zich bevindt.

Op een abstracter niveau betekent het naar middeleeuws recht, de verplichting om met de gemeenschap van dijkplichtigen die binnen het door een dijk(ring) beschermd gebied wonen zich op de hoogte stellen van de toestand van de dijk. Die verplichting heet dan de scouwdwang. De scouwdwang is gebonden aan de personen die binnen het beschermde gebied wonen, de dijkplichtigen. Oorspronkelijk werd scouwdwang door de vorst eenzijdig opgelegd. Al snel echter is er ook sprake van een in rudimentaire vorm aanwezige organisatie waarin ook "het volk" een rol krijgt toebedeeld. In de Lage Landen blijken vorst en volk niet zonder elkaar te kunnen.

Mythe en werkelijkheid

De geschiedenis van de ontwikkeling van de waterstaat in de Lage Landen wordt in woord en geschrift nogal eens glorieuzer voorgesteld dan feitelijk het geval is geweest. Zij moet waar mogelijk en zinvol ontmythologiseerd, tot de werkelijkheid teruggebracht worden. In het hierna volgende verhaal zult u deze kritische noot dan ook regelmatig tegenkomen.

Een van die opvattingen is dat de bouw van dijken in de Lage Landen vanaf het begin van de 10de eeuw plaats vond. Dat is gebleken niet juist te zijn. Vele onderzoekers hebben erop gewezen dat de grootschalige bouw van dijken die gehele gebieden binnen de structuur van een gemeenschappelijk verband beschermden in het Nederlandse Deltagebied niet eerder aanving dan aan het

Bij gelegenheid van het 25-jarig van het 25-jarig bestaan van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo werd op 25 november 2005 in het gemeentehuis een symposium gehouden. Een van de sprekers die middag was drs. W. Wolters, oud-dijkgraaf van het Polderdistrict Rijn & IJssel. Onderstaand artikel is een bewerkte weergave van zijn voordracht.

eind van de 10de eeuw en waarschijnlijk pas vanaf het eind van de 11de eeuw in volle omvang valt waar te nemen. De 10de en de eerste helft van de 11de eeuw waren uitgesproken droge tijden. De noodzaak tot verdediging tegen het buitenwater was daarom niet actueel.

Die waarneming dat er gedurende de 10de en 11de eeuw geen bedijkingen plaats vonden moeten we iets nuanceren. Er was wél (maar dan zeer verspreid) bescherming tegen hoogwater door middel van dijken in de Lage Landen en elders in West-Europa.

Er zijn drie Latijnse teksten bekend uit het begin van de 9de eeuw. De vroegste tekst stamt uit de tijd van Karel de Grote het z.g. *Capitolare Missorum* (802). Hierin wordt gesteld dat de Koning het recht had in tijden van stormgevaar en hoog water door middel van "zijn bode" de inwoners te waarschuwen om naar de dijk te komen en te helpen de dijk in stand te houden. Deze regel was in het kustgebied van Vlaanderen en Holland van toepassing op verspreid liggende stukjes dijk die niet aaneen gesloten stukken land beschermden. Hier zien we dus schouwdwang; een allereerste begin van dijkplichtigheid.

Bij niet opvolgen van 's-konings bevel werden "vrijen", "half horigen" en "horigen" gedwongen boete aan de heer te betalen. De heer op zijn beurt diende de helft daarvan weer aan het "volk" te geven. *Medietatem dominico, medietatem ad populum*. De helft voor de heer, de helft naar het volk.

De bode wordt in het *Capitolare Missorum* in het Latijn als *Nuntius* weergegeven. Dit moet begrepen worden als koningsbode, de graaf die als vertegenwoordiger van de vorst zijn rechten en wetten moest handhaven. De man die dus de hoge overheid vertegenwoordigde.

Aandacht verdient ook de term "populus", volk. Aan "het volk" kwam tenminste de helft van de boeten toe die betaald moesten worden bij niet nakomen van de verplichting in geval van nood naar de dijk te komen.

Populus moet begrepen worden als een beginnende rechtsbevoegde doelgerichte organisatie die zich bewust werd in geval van nood eisen aan de dijkplichtigen te kunnen opleggen. Hoe dat in die dagen functioneerde is mij niet bekend geworden. Blok wijst erop dat hier een analogie optreedt met de stadsrechten volgens welke de landsheer een deel van de aan hem toekomende boeten aan het onderhoud van de stadsmuur (dus aan het vrije stadsvolk) diende te besteden.

Ten aanzien van de ontwikkeling van de zoveel geprezen democratische organisatie van het waterschapswezen in de Lage Landen krijgt men de indruk dat de belangen van zowel "het volk" als de "landsheren" parallel liepen en dat de ontwikkeling van instituties die die belangen beschermden het best gedijde in aansluiting op bestaande machtsstructuren. Die waren in handen van de vorst en zijn leenheren.

Binnenkolonisatie en Copestelsel

Hiervoor is gesteld dat de 10de en de eerste helft 11de eeuw gekenmerkt werden door droogte en dat daarom de noodzaak tot verdediging tegen opdringend water (van buitenaf) niet onmiddellijk aanwezig was.

In deze tijdperiode ontstonden wel de voorwaarden om de in latere eeuwen op grote schaal uitgevoerde bouw van dijken en de ontwikkeling van de doelecorporaties die zich bezig hielden met de beheersing van het binnen- en buitenwater te kunnen verklaren.

Dat was in de eerste plaats de z.g. "Binnenkolonisatie", de ontginning van de grote laagveengebieden in West-Nederland. Deze ontginning van de grote moerasgebieden viel samen met wat in geheel West-Europa waarneembaar was en wel "de Grote Ontginning" genoemd wordt. In de Lage Landen was het in cultuur brengen van deze moerasgebieden technisch mogelijk geworden door het invoeren van de lichte ploeg getrokken door het paard en de ontwikkeling van de voor die tijd mogelijke ontwateringstechniek van moerassen. De initiatoren en dragers van deze grote ontginningswerken waren primair de landbezittende adel en kloosters. Ook landsheerlijke rechten uitoefenende corporaties als boerschappen en kerspels, deden aan deze ontginningswerken. De techniek van deze ontwatering wordt wel de "Fries-Hollandse ontginningstechniek" genoemd. De woeste moerasbodems werden verdeeld in percelen van 95 - 115 meter breed en 2250 - 2700 meter lang. Dit is de 12 *voorling*¹⁾ indeling (er bestaat ook een 6 voorling indeling die de helft van de lengte van de 12 *voorling* percelering is).

Tussen de percelen lagen afwateringsloten voor de afvoer van het in het moeras opgeslagen water. Aan het begin van elke ontginning lag de hofstede. Tot op de huidige dag vinden we de boerdenijen in de Utrechts-Hollandse laagvlakte over de gehele breedte van de voormalig moerassen op een rij liggen.

Met de ontwikkeling van deze ontwateringstechniek gaat een nieuw rechtsconcept gepaard dat het z.g. Copestelsel genoemd wordt.

Wat hield het Copestelsel in?

Krachtens allerlei regalen (wildregaal, tolregaal, jacht en visregaal) was het moerasgebied (de woeste grond) bezit van de landsheer. Deze gaf het ter ontginning om niet uit aan kolonisten. Zij ontgonnen de woeste gronden in ruil voor de volledige beschikkingsbevoegdheid en eigendom over de ontgonnen percelen. De kolonisten betaalden aan de landsheer jaarlijks een "recognitietijns" (d.i. een belasting) en meestal bestaande uit 1 denarius per hofstede. Deze betaling moet beschouwd worden als een jaarlijks zich herhalende erkenning door de kolonist van de landsheerlijke macht.

Hetgeen nu verteld is over de binnenkolonisatie, de ontwateringstechniek en de rechtsgevolgen voor de kolonist die zich aan het zware werk van de ontginning der moerassen zette, is niet alleen van belang geweest voor het verschijnen van de nieuwe nederzettingvorm die was ontstaan. In feite betekende het ontstaan van dit landschap in de 10de en 11de eeuwse Lage Landen ook het einde van een nog door het Frankische rechtssysteem doordrongen maatschappij. In feite werden grondhorigheid en leendiensten opgevolgd door een nieuwe sociale structuur: die van geheel vrije boeren.

De binnenkolonisatie en het Copestelsel hadden een nieuwe sociale gelaagdheid gebracht, er kwam een geprivilegieerde klasse van "Neusiedler", nieuwe kolonisten. We weten niet exact wie die nieuwe kolonisten waren en waar ze vandaan kwamen. Vermoed wordt dat ze behoorden tot de "Hospites".

Hospites waren volgens de Blécourt zij die zich vrijwillig onder de macht van kloostergemeenschappen en landsheren gesteld hadden. Zij kenden het zware boerenwerk. Verhulst, de historisch geograaf uit Gent, heeft voor de ontwateringstechniek en het Copestelsel de moderne term "Landschappelijk Ontwikkelingsbeleid" ingevoerd.

Zoals gezegd, dit gehele complex van ontwikkelingen in de 10de en eerste helft van de 11de eeuw gedijde op initiatief en onder toezicht van de landsheer en de clerus.

Duinkerken III Transgressiefase

Tot nu toe is met geen woord gerept over grootschalige bouw van dijken.

Die vond zoals eerder aangeduid pas plaats in het laatste kwart van de 11de eeuw en in de 12de, 13de en 14de eeuw. Dat betekent dat afstand genomen moet worden van de idee dat eerst de dijkenbouw plaats vond en in aansluiting daarop de ontginning. Het omgekeerde was het geval en dat roept de vraag op: hoe moet de woeste grond (het moeras) eruit gezien hebben zodat het zonder dijken ontgonnen kon worden?

Waarom plotseling aan het einde van de 11de eeuw, in de 12de en 13de eeuw de bouw van dijken en het ontstaan van regionale dijkverbanden?

Het is duidelijk dat sedert het begin van de 11de eeuw, net als in de huidige tijd, iets met het klimaat aan de hand was. Het ging van droge warme zomers en koude droge winters naar warmere en nattere tijden. Meer neerslag, hogere temperaturen, afsmelten van de ijskap, verhoging van de zeespiegel, dus sterke verandering van de kustvorm. Klimatologisch staat deze periode bekend als de z.g. Duinkerken III Transgressiefase.

Via uitvoerige analyse van historisch bronmateriaal kon worden aangetoond dat deze Duinkerken III Transgressiefase gekenmerkt werd door een aantal grote stormvloedrampen.

Met name heeft het kustgebied daaronder geleden.

1. Zo ontstond er de doorgang van de Noordzee naar het IJsselmeer.
2. Het gebied rond de Maasmonding overstroomde, rivierlopen veranderden, de Grote Waard verdween in zijn geheel, een 28-tal nederzettingen met bewoners gingen in de golven ten onder.
3. De verzanding van de monding van de Rijn bij Katwijk vond plaats. De Rijn zocht een andere uitweg naar zee.

Al deze veranderingen in het fysieke milieu hadden grote gevolgen voor de waterhuishouding in het Westen van het land. Met name moest de bevolking zich door middel van dijken verdedigen tegen het hoge water van de Noordzee. Maar ook in al die nieuwe gebieden die door de "Binnenkolonisatie" waren gevormd, zien we op grote schaal ver achter de zeedijken het ontstaan van dijken en de organisatie van doelcorporaties.

Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen.

De voornaamste is eigenlijk pas in de eerste helft van de jaren zeventig in de vorige eeuw ontdekt. Door de ontwatering van de moerassen is er in de

bovenste laag van het afgestorven organisch materiaal, waarop in de dagen van de binnenkolonisatie akkerbouw bedreven werd, droogte ontstaan. Dat stond aan de buitenlucht bloot en door oxidatie/vertering verdween deze laag van dood materiaal eenvoudig in de lucht. Het maaiveld daalde waardoor het cultuurland weer drassiger werd. De mens reageerde steeds opnieuw door te ontwateren waarna het proces van oxidatie opnieuw begon. In Noord-Holland heeft tussen 1500 en 1800 een maaiveldverlaging van 2,5 meter plaatsgevonden.

Tot ongeveer 1500 kon men door de hogere ligging van het veen in de gebieden die in West-Nederland in cultuur gebracht waren op dat veen akkerbouw bedrijven. Vanaf 1500 werd dat onmogelijk en zien we een geleidelijke verandering van bestaansmiddelen. Grofweg vond er op grote schaal turfwinning plaats waardoor de verlaging van het maaiveld op vele plaatsen nog sneller ging. Voorts visserij, jacht en vogelvangst. Toen men de techniek ging beheersen ook water in te laten in plaats van alleen eruit, kon men het proces van de voortdurende verlaging van de bodemoppervlakte door oxidatie beter beheersen waardoor de aanleg van grasland mogelijk werd en ging men in West-Nederland op grote schaal over op de veeteelt.

Het is duidelijk dat door de hiervoor gereleveerde klimaatverandering en de wijze waarop de mens op grote schaal invloed uitoefende op het oorspronkelijke natuurlandschap gedurende tenminste een viertal eeuwen de gehele waterhuishouding in vooral West-Nederland instabiel geworden was. De aanval kwam niet alleen vanaf het kustgebied maar vooral ook vanuit het Oosten. Het debiet van de grote rivieren nam toe.

Zowel de aanleg en onderhoud van de ontwateringwerken als ook de bouw en onderhoud van dijken waren zaken die in het belang van en door de bewoners zelf moesten worden uitgevoerd. Dus ook de regels volgens welke de aanleg, het onderhoud en het instandhouden door alle belanghebbenden moesten worden nageleefd en opgevolgd. Bescherming van het land tegen hoog water werd als een vorm van landsverdediging opgevat waaraan alle bewoners op straffe van sancties verplicht moesten deelnemen. De landsheer greep slechts dan in wanneer regels niet opgevolgd waren.

De praktijk in de Liemers

Hoe die regels in de praktijk functioneerden, wordt kort beschreven aan

de hand van het in 1328 door de graven van Kleef en Gelre gezamenlijk in de Liemers gestarte project om met behulp van de Fries-Hollandse ontginningstechniek de grote moerasgebieden rond Duiven en Groessen in cultuur te brengen. Het doel dat de beide edellieden voor ogen hadden was een groot gebied in cultuur te brengen, dat reikte van Babberich langs de toenmalige oevers van de Rijn tot Westervoort en dan langs de Gelderse IJssel tot de Baarbroekse Polder en vervolgens weer naar het Oosten. Hier diende volgens het Betuwse dijkrecht, dat uit het Graafschap Holland was overgenomen door het landschappelijk ontwikkelingsbeleid, zoals eerder uitvoerig uit de doeken is gedaan, een regionaal dijkverband te ontstaan.

Op 2 februari van het jaar 1328 krijgt een 26-tal Hovenere in een z.g. Dijkbrief de verzekering van beide heren dat hun tot dan onbeschermd gronden door dijken beschermd zullen worden. Kern uit die dijkbrief zijn de volgende punten:

- De belofte aan de 26 Hovenere wordt gedaan dat hun tot dan onbeschermd landerijen door dijken tegen hoog water beschermd zullen worden.
- Dat kosten van aanleg en onderhoud van de dijken op man en aanliggende erven verdeeld zullen worden. Men noemt dat *verhoefslaging of dijkslaging*.⁽¹⁾
- Tussen Lathum en Bahr zou een sluis gebouwd worden, een tweede sluis zou bij *Gibisebecke* in de dijk geplaatst worden. Beiden sluizen diende ter ontwatering van het gebied.
- Dat kosten van onderhoud van sluizen, en ontwateringsloten *morgen nae worgene gelike* verdeeld zouden worden.

De opgesomde beloften hielden feitelijk de kern in van het dijkrecht dat in de Liemerse Schouwpolder zou gaan gelden. De Liemerse Amtsman die tot 1355 of door de Graaf van Kleef óf door de Graaf van Gelre in de Liemers aangesteld werd als vertegenwoordiger van een van beiden om in het gehele gebied toezicht op de naleving van de wetten toe te zien, trad tegelijk op als dijkgraaf. Deze saamhorigheid tussen de beide landsheren duurde tot 1355. De inmiddels tot hertog verheven Hertog van Gelre geraakte in dat jaar in grote geldnood. Om daaruit te geraken verpande hij zijn goederen en landerijen aan Graaf Johann van Kleef. Zo kwam de Liemers in feite in bezit van de Klevenaren en waren de na dat jaar aangestelde dijkgraven allen afkomstig uit Kleef.

Hoe werkte nu de waterschapsorganisatie in de veertiende eeuw in de Liemers in de praktijk?

Naast de door de Graaf van Kleef benoemde Amtsmann die ook de functie van dijkgraaf bekleedde, waren er zeven door de geërfden gekozen heemraden. De dag waarop de heemraden gekozen moesten worden was door de dijkgraaf in persoon veertien dagen van te voren afgekondigd in de kerken. De verkiezing van de heemraden geschiedde letterlijk op de kop van de dijk en wel veertien dagen voor St. Gertrudis, op 17 Maart. Na de verkiezing werd onmiddellijk besproken en in protocollen vastgelegd waar de dijk in de loop van het komende jaar aan moest voldoen.

De eerste schouw de z.g. *schierschouw* vond plaats acht dagen na St. Gertrudis. Op St. Johannis (24 juni) volgde de z.g. *erltschouw*. Een maand later vond één dag voor St. Jacob, op 24 juli, de *bermschouw* plaats. Een dag voor St. Viktor op 9 oktober vond de *rouwirschouw* (ruwweer) plaats.

De heemraden spraken recht, de dijkgraaf zag erop toe dat het recht spreken volgens het geldende recht plaats vond en dat de vonnissen ook uitgevoerd werden. Bij de dijkschouw over de dijk dienden de *gedijkslaagden* op hun stuk van de dijk te staan om te laten zien dat ze hun verplichtingen jegens het onderhoud hadden voldaan. Was dat niet zo en kon de gedijkslaagde niet aan zijn verplichting voldoen dan stond hij met naakt bovenlijf op de dijk met de schop in de hand. In tegenwoordigheid van het college van dijkgraaf en heemraden stak hij de schop in de dijk; het stuk dijk, waaraan hij onderhoud had moeten plegen, was *spagestoken*. Het lag er, zonder dat iemand voor dat stuk de verantwoordelijkheid op zich nam.

Afgezien van andere mogelijkheden om de *spagestoken* dijk alsnog in orde te brengen, moest in het uiterste geval dit gebeuren middels het z.g. *zeventuig*. De dijkgraaf ging allereerst de kerken af om in het openbaar de vraag te stellen of iemand onder de geërfden bereid was alsnog de verantwoordelijkheid t.a.v. het *spagestoken* stuk dijk te nemen. Eveneens werd afgekondigd dat de landsheer erin bewilligd had dat de geërfden een bedrag ter hoogte van drie *oude schilden* te betalen hadden. Te voldoen aan de dijkgraaf die daaruit de kosten van het bijeenroepen van het *Zeventuig* en de kosten van de door hem en de heemraden gebruikte verteringen moest betalen¹⁰. Vervolgens werd het *Zeventuig* aangesproken. Dat bestond uit de vier boven de *spagestoken* dijk wonende *dijkgeslaagden* en de drie onder de *spagestoken* dijk wonende *dijkgeslaagden*. Dijkgraaf en heemraden riepen hen op de dijk, waarbij hen

werd aangezegd dat ze 14 dagen de tijd hadden om iemand te zoeken die de verplichtingen ten aanzien van het spagestoken stuk dijk op zich zou nemen. Dat zou de zevensgever worden. Na de 14 dagen dienden ze weer te verschijnen om antwoord te geven. Bij een ontkennend antwoord van de gedijslaagden kregen ze door Dijkgraaf en Heemraden aangezegd om binnen 3 maal 14 dagen de dijk in orde te brengen. Om te bepalen of de zevensgevers aan hun verplichtingen voldaan hadden werd er een dag bepaald waarop het gerecht op de dijk weer bijeen zou komen. Wee degene onder de zevensgevers die zich aan de door het College van Dijkgraaf en Heemraden bepaalde trachtte te onttrekken. In dat geval diende hij voor alle kosten op te draaien die de overige zevensgevers hadden uitgegeven om de dijk weer in orde te maken.

Van Schouwdwang tot waterschap. Achter mijn verhaal moet u vooral zien het begin van een cultuurlandschap, ontstaan door het zware werk van kolonisten die zich in deze streken een bestaan als vrije boeren verwierven.

Dr. W. Wolters, Ede

Noten:

1. De afmetingen van het ontgonnen land werd nauwkeurig bepaald met behulp van een lange meetstok: de roede. De kavels die zo ontstonden hadden een vaste breedte van 30 roeden en een lengte 360 roeden ofwel zes voorling. Een voorling was de afstand die men kon ploegen zonder de ploeg te keren. Was een ontginning succesvol, dan werden de kavels verlengd tot twaalf voorling; men spreekt van zes- en twaalf voorlinghoeven.
2. De rechten en plichten van de pioniers worden gedetailleerd geregeld in een contract, de Cope. De term Cope herkent men nog in veel plaatsnamen in Holland en Utrecht, bijvoorbeeld Boskoop.
3. De dijk werd in slagen verdeeld, waarvan de grootte overeenkwam met de grootte van het aangrenzende perceel grond. De eigenaar van die grond was verplicht voor het onderhoud van "zijn" *dijkslag* te zorgen, hij was de *gedijkslaagde*.
4. De dijkgraaf had het recht om naar de dichtsbijzijnde herberg te gaan om op kosten van de onderhoudsplichte te eten en te drinken (inrijden), net zo lang als de werkzaamheden duurden. De dijkgraaf ging pas over de dijk als deze volledig was hersteld.

Jaarverslag 2005

Secretariaatsverslag

Het werk van het bestuur tijdens het afgelopen jaar stond vrijwel geheel in het teken van de voorbereiding van het 25-jarig jubileum van de vereniging en de organisatie daarvan. Het bestuur werd daarbij gesteund door een enthousiast team. De heren van Heugten, Jonker en Degen, alsmede de dames Boogaarts en Rebholz hebben in dit kader zeer veel werk verricht. Het bestuur is van mening dat zonder hun inzet het feest niet was geworden wat het geworden is. Wethouder ter Brake zei in zijn toespraak dat het niveau voor Duiven hoog was. Ook is dank verschuldigd aan het gemeentebestuur dat het jubileum financieel en logistiek steunde. Tenslotte betuigt het bestuur zijn erkentelijkheid aan de sponsors: het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Coöperatiefonds van de Rabobank.

Op vrijdagmiddag 25 november 2005 werd een symposium gehouden in de raadzaal van het gemeentehuis.

Voor de pauze werden de volgende voordrachten gehouden:

- *Het bodemarchief van Duiven: schatkamer of olstakel?*
Drs. J.G.M. Verhagen presenteerde hierbij een kort overzicht van de archeologische vondsten die gedurende ruim 25 jaar in de gemeente Duiven zijn gedaan. De oudste vondsten dateren uit de steentijd en bronstijd, maar ook uit de Romeinse tijd en Middeleeuwen zijn inmiddels veel vondsten bekend.
- *Van schouwdwarsing tot waterschap.*
Drs. W. Wolters wijdde zijn verhandeling aan het verband tussen de vroegmiddeleeuwse waterbeheersingstechnieken, de dijkenbouw in het Graafschap Holland en het ontstaan van waterschappen in de Liemers.
- *Een verstandige zielenberder in een roerige tijd. De Groessense pastoor Jacob Vallick en de problemen van zijn regio.*
Prof. dr. W.Th.M. Frijhoff gaf een informatieve en humoristische beschouwing over de zestiende eeuw als een tijd van uitersten. De reformatie, allerlei oorlogen, natuurrampen en niet te vergeten een nieuwe mentaliteit brachten veel mensen in verwarring. Tegenover extremisten van allerlei slag hielden sommigen het hoofd koel. Een daarvan was de pastoor van

Groessen, Jacob Vallick. Als priesterzoon en gehuwde pastoor stond hij nog met één been in de oude orde maar hij stond tegelijk open voor het nieuwe. Hij was niet alleen een typische vertegenwoordiger van de middenweg, in alle opzichten een gematigd man, maar ook een exponent van de nieuwe pastoraal die dicht bij de mensen stond, hun noden begreep en die zo concreet mogelijk probeerde te verhelpen. Daaraan danken wij twee geschriften, het Kerckenboek en een traktaatje tegen geloof in toverij.

Na de pauze volgde de presentatie van de Cultuurhistorische Analyse, welke de gemeente Duiven - mede op voorstel van de Historische Kring - heeft laten samenstellen. Deze verkenning werd uitgevoerd door het Gelders Genootschap.

- Drs. G.J.M. Derks & Drs J. Westerman gaven aan de analyse de titel *Cultuurhistorie in de gemeente Duiven - zeldzaam goed*.

Drs. G.J.M. Derks nam het eerste deel voor zijn rekening en ging vooral in op de historisch-geografische en stedenbouwkundige aspecten van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente Duiven en wat daarvan tegenwoordig nog herkenbaar is.

Drs. J. Westerman verzorgde het tweede deel, waarin vanuit historisch-bouwkundig oogpunt de bebouwing aan de orde kwam.

Het symposium was succesvol. Ondanks het slechte winterweer, waardoor veel en lange files in het land ontstonden en ook de tijdige komst van de verschillende inleiders onzeker werd, verliep het programma geheel volgens schema.

Op zaterdag 26 november is een GPS-tocht gehouden langs historische punten in de gemeente. De organisatie ervan was in samenwerking met Scouting Duiven. Het aantal deelnemers was vanwege de nog steeds slechte weersomstandigheden wat teleurstellend. Negen scouts en twee leidinggevenden hebben de tocht gemaakt. De tocht is zeker voor herhaling vatbaar in een wat beter jaargetijde.

Op zondagmiddag 27 november werd in het gemeentehuis een tentoonstelling geopend met een selectie van de originele tekeningen en aquarellen die in voorgaande jaren op de bekende kalenders van de Historische Kring werden afgedrukt. Tijdens deze opening is een boek met een veertigtal van deze tekeningen en aquarellen, voorzien van een uitgebreide historische toelichting gepresenteerd en aangeboden aan wethouder Ter Brake.

Frans Ettema opende als voorzitter de rij sprekers en memoreerde enkele punten uit de historie van de vereniging. Wim van Heugten gaf een toelichting op de tentoongestelde werken. Wethouder Ter Brake roemde in zijn dankwoord de kwaliteit van het symposium. Hij stelde dat dit soort evenementen in Duiven niet vaak voorkwam. Ook ging hij in op de vaak door de Historische Kring geuite wens van een eigen home.

Aansluitend aan de opening werd nog wat nagepraat onder genot van een drankje en een hapje.

Naast de activiteiten van dit weekeinde dienen nog het volgende te worden vermeld: Half november is het herfstnummer van DRIEPAS verschenen met terugblik op 25 jaar Historische Kring.

Met de vakgroep geschiedenis van het Candea College is overleg gevoerd over de mogelijkheden de jongeren meer bij de historie van Duiven te betrekken. In dit kader werd aan hogeschoolstudent M.de Jager als studieopdracht gegeven een webquest te ontwikkelen. De webquest is momenteel "in de lucht" maar dient nog verbeterd en uitgebreid te worden.

In overleg met de gemeente en de coördinatoren van het onderwijs in de cultuur op de basisscholen, wordt door de coördinerend Gelderse stichting EDU-art getracht een lesbrieftje over de cultuurhistorie van de dorpen in de gemeente Duiven te maken.

Behalve het jubileumfeest zijn door de vereniging de volgende bijeenkomsten georganiseerd:

Op 20 januari 2005 hield drs. J.G.M. Verhagen van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afd. Arnhem, voor de vereniging een dialoog over opgravingen en onderzoeken op Duivens grondgebied. Er was die avond veel publiek: ruim veertig belangstellenden!

In aansluiting op de jaarvergadering van 10 maart gaf dr. W.F.W.M. van Heugten een voordracht over Johan Maurits van Nassau (bekend van het Mauritshuis) en de tuinen en parken die hij na het einde van de Tachtigjarige Oorlog liet aanleggen in en rond Kleef; Johan Maurits was daar toen de stadhouder. Sommige van deze tuinen zijn in de afgelopen twintig jaar in oude luister hersteld.

In het kader van "Nijmegen 2000" werd voor de lezing van 19 mei dit thema aangehouden. De heer Paul vd. Heyden, auteur van het boek "20 Eeuwen Nijmegen", gaf in vogelvlucht een overzicht van de geschiedenis van de oude Waalstad. In aansluiting daarop werd op 28 mei een excursie naar

Nijmegen gemaakt, waarbij de heer Ferrari als stadsgids zijn gehoor met veel enthousiasme over zijn Nijmegen vertelde en ons langs tal van interessante plekje rondleidde.

Op 26 september startte het nieuwe seizoen met een voordracht door mevrouw Dinie Hiddink uit Lochem, bekend van vele dialectprogramma's. Met haar geestige verhalen en gedichten wist zij haar publiek opnieuw te boeien. Helaas was de belangstelling die avond niet zo groot.

De najaarsexcursie was op 17 december. Opnieuw ging het gezelschap richting Nijmegen, nu voor een bezoek aan het Museum Het Valkhof, waar de tentoonstelling "Nijmegen, oudste stad van Nederland" werd bezocht. De dag werd besloten met het gebruikelijke moesaete in zaal Berentsen in 't Loos.

Al deze bijeenkomsten zijn jarenlang georganiseerd door mevrouw Rebholz. Zij heeft aangekondigd met dit werk te willen stoppen. De vereniging betuigt haar dank voor het vele werk dat zij de afgelopen jaren in dit opzicht heeft verricht.

Tenslotte dient vermeld te worden dat tweemaal werd vergaderd met de andere historische verenigingen in de Liemers, waarbij gezamenlijke problemen aan de orde kwamen; dat werd deelgenomen aan de manifestatie Douve te Gekl; en dat de eigen website van de vereniging is geactualiseerd. Het bestuur is zich er van bewust dat veel leden van de vereniging nog niet over een internetaansluiting beschikken, maar hoopt niettemin dat op langere termijn onze website zal uitgroeien tot een belangrijk communicatiemiddel.

Werkgroepen

Het afgelopen jaar hebben de werkgroepen genealogie en fotografie en de redactie van Driepas hun werkzaamheden voortgezet.

De werkgroep Fotografie meldt over het jaar 2005 niet veel anders dan over het jaar 2004. Dat houdt in dat op verzoek diverse malen nabestelde foto's zijn geleverd, voor de Driepas de afbeeldingen zijn verzorgd en bij gelegenheid (o.a. jubileum, excursies e.d.) gebeurtenissen en personen fotografisch zijn vastgelegd.

De werkgroep Genealogie bestaat thans uit Ria Elshof, Truus van der Velden-Arends, Jan te Witt, Hans Oostveen, Tjitte Kooij en Herman Degen. De werkgroep komt elke 2de en 4de dinsdag van de maand bijeen in onze werkruimte om gegevens met betrekking geboorten, huwelijk en overlijden in een computerbestand op te nemen. Doorgaans worden elke maandag in het

archief van de gemeente relevante genealogische gegevens verzameld. Thans zijn gereed: de doopregisters van de drie parochies van 1650 tot en met 1810; de huwelijksgegevens van 1811-1879 en van 1911-1922; de geboortegegevens van 1811-1865 en van 1889-1902, alsmede de gegevens uit de overlijdensregisters van 1811-1865. Tenslotte is een groot aantal bidprentjes geïnventariseerd. Mevrouw Rebholz verzorgde weer de leesportefeuille. Na veel jaren gaat zij er nu mee stoppen. Het bestuur dankt haar voor het werk dat zij de afgelopen jaren in dit kader verrichtte. Helaas ondervindt het doorsturen van de leesmap soms grote vertraging, er zijn zelfs enkele mappen zoekgeraakt. Overwogen wordt tot een andere opzet van de leesportefeuille.

Aanwinsten

De hiernavolgende boeken zijn de vereniging geschonken ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum. Als leden deze boeken willen lenen, kunnen zij zich in verbinding stellen met de secretaris.

- *Onder de rook van de Turmac*, uitgegeven door de Cultuurhistorische Vereniging Zevenaar (2005). Het fraai geïllustreerde boek van 302 pagina's behandelt de betekenis van de Turmac sigarettenfabriek voor Zevenaar en omgeving. De vier auteurs hebben dat zeer gedetailleerd gedaan.
- *Pelgrambosf Zevenaar*, een voorbeeld van duurzaam bouwen (2000). De bouw van dit opvallende zorgcomplex in het hart van Zevenaar wordt vanaf het ontstaan van het idee in woord en beeld nauwgezet gevolgd, terwijl ook een blik naar het verleden van de huisvesting en verzorging van bejaarden niet ontbreekt. Het telt 206 pagina's.

Eerste exemplaren van Driepas gezocht

De heer J. Molenaar kunt u blij maken met enkele oude nummers van ons tijdschrift, dat toen nog niet de naam Driepas droeg. Hij mist nog nr. 1 van jaargang 1985 en nr. 1 van jaargang 1986. Een goede fotokopie mag desnoods ook. U kunt contact met hem opnemen onder telefoonnummer (0316) 26 54 87. Dank voor uw zoektocht.

Schipper mag ik overvaren?

Tot 2 april 2006 is in Nijmegen de tentoonstelling *Schipper mag ik overvaren? Riviertollen in Gelderland* te bezoeken. Deze tentoonstelling schetst een over-

zicht van de tollers die er door de jaren heen moesten worden betaald voor het vervoer van goederen over de rivier. Er zijn vele afbeeldingen te zien, bijvoorbeeld van oude tolhuizen en besiedershuizen. Ook toont men hoe de tol werd betaald, hoe de munten eruit zagen en hoe er gerekend werd. Bij de expositie verschijnt een brochure (€ 3,80) en er is een educatieve speurtocht voor kinderen.

Locatie: museum De Stratenmakerstoren, Waalkade 83-84 te Nijmegen.

Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag 12.00-17.00 uur; zaterdag en zondag 13.00-17.00 uur.

Toegangsprijzen: volwassenen € 3,85; kinderen 4 t/m 12 jaar ? 2,15.

Zie ook: www.stratenmakerstoren.nl

Jaarrooster 2006

Globaal is het volgende te melden.

- De werkgroep genealogie is op de avond van de 2de en 4de dinsdag van de maand bijeen op het Eilandplein 302 (vanaf 19.30 uur).
- De redactie van Driepas is elke 3de woensdagavond van de maand present.
- Het bestuur vergadert in principe elke 2de donderdagavond van de maand.
- Opgemerkt wordt, dat alle bovengenoemde bijeenkomsten/vergaderingen nooit in de schoolvakanties plaatsvinden, want dan is het Cultureel Centrum 't Eiland gesloten.
- Vakanties van de regio zuid in 2006:
  - voorjaarsvakantie: week 8 (19 t/m 25 februari)
  - meivakantie: week 18 (30 april t/m 6 mei)
  - zomervakantie: week 27 t/m 33 (2 juli t/m 19 augustus)
  - herfstvakantie: week 42 (15 t/m 21 oktober)
  - kerstvakantie: week 52 t/m 1 (24 december t/m 6 januari 2007).
- Lezingen en excursies zijn nog niet vastgesteld. U wordt via Driepas of de lokale en regionale pers daarover geïnformeerd.

Een verzoek van het secretariaat

Zoals u weet hebben wij als Historische Kring het afgelopen jaar ons 25-jarig jubileum mogen vieren. In dat kader hebben wij onder meer onze website onder vervolmaakt.

Het adres van de website is www.historische-kring-duiven-groessen-loo.nl

Elke moderne vereniging, ook veel historische verenigingen, hebben zo'n website. Dat past ook in deze tijd waarin we willen proberen ook een jonger publiek voor ons werk te interesseren.

Het bestuur is zich ervan bewust dat veel leden van de vereniging (nog) niet over een internetaansluiting beschikken, maar hoopt toch dat op langere termijn onze website zal uitgroeien tot een belangrijk communicatiemiddel.

Wij vragen alle leden die over een e-mailadres beschikken dat adres door te geven aan de secretaris. Zijn e-mailadres is van.vilsteren@hccnet.nl

